

М.С.Жолшаева^{1},*

Ж.А.Балтамуратова²

¹SDU University, Қаскелең қ.,

Қазақстан²"QAZBILIM" Ұлттық лицейі

*e-mail: 211301024@stu.sdu.edu.kz

ЭПИСТОЛЯРЛЫҚ ТІЛДІК ТҰЛҒА: КАТЕГОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ТИПОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІК

Аңдатпа. Мақалада соңғы жылдары тіл ғылымындағы зерттеулерде қолданылып жүрген «эпистолярлық тілдік тұлға» тіркесінің терминдік статусына байланысты сұрақтар көтеріледі. Ғалымдардың тілдік тұлға феноменін зерттеудегі өзіндік концепциялары, соның ішінде тілдік тұлға типологиясын жасауда ескеретін критерийлердің түрліше болып келуіне орай тілдік тұлғаны топтастырудағы көзқарастары тіл ғылымының салаларына байланысты салыстыра қарастырылды. Эпистолярлық тілдік тұлғаны қарастыру барысында ескерілетін лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларға, эпистолярлық қарым-қатынас аясындағы автор образы және оның мәтінде тілдік көрініс табуының ерекшеліктеріне талдау жасалады. А.В.Курьяновичтің эпистолярлық тілдік тұлғаға берген анықтамасына сүйене отырып, эпистолярлық тілдік тұлғаның категориялық және типологиялық ерекшеліктері анықталады. Талдау материалы ретінде Халық қаһарманы, жазушы Бауыржан Момышұлының М.Ғабдулин, М.Әуезов, М.Әбдіхалықовқа жазған хаттары негізге алынды.

Түйін сөздер: эпистолярлық мәтін, тілдік тұлға, тілдік тұлға типологиясы, эпистолярлық тілдік тұлға.

Антропоэзектік лингвистиканың дамуымен «тілдік тұлға» тіркесі басты филологиялық ұғымдардың біріне айналды. Бүгінде дәстүрлі лингвистика, лингвопрагматика, лингводидактика, психолінгвистика, социолінгвистика секілді тіл білімі салаларындағы зерттеулерде индивидтің сөйлеу тілінің ерекшеліктеріне баса назар аударылғандықтан тілдік тұлға мәселесіне деген қызығушылық та арта түседі. Ю.Н.Караулов «тілдік тұлға» терминіне мынадай анықтама береді: «адамның тілдік-құрылымдық күрделілік деңгейімен, ақиқат өмірді суреттеудің дәлдігімен,

белгілі бір мақсатқа бағытталуымен ерекшеленетін сөйлеу шығармашылық, өнім (речевое произведение) жасау және қабылдай алу қабілеті мен ерекшеліктерінің жиынтығы» [1, 48]. Ю.Н.Караулов тілдік тұлғаны сөйлеу әрекетін ұйымдастыратын және жүзеге асыратын көпқабатты, көпнегізді, құрылымдық жүйеленген тілдік қабілеттердің жиынтығы ретінде түсіндіреді. Тілдік тұлға қоғамның, адамзаттың, мәдениеттің өзгеруімен қоса бірге жетіліп, дамып отырады.

Ұлттық тіл білімінде Ф.Б.Қожахметова бұл терминді: «Тілдік тұлға – тілді нақты қолданушының жіктеме белгілерінің ғана жиынтығы емес, аялық білімнің де көрінісі, ғаламның тілдік көрінісі негізінде анықталатын суреткердің әлем үлгісі» – деп анықтайды [2, 16]. Тілдік тұлғаның сөйлеушінің ұлттық ерекшеліктерімен байланысын айта келе, «тілдік тұлға дегеніміз – ұлт тілі мен ұлт мәдениетінің ақпаратын сатылы деңгейде толық меңгерген тілдік-мәдени күзирет иесі,» - деген қорытынды жасайды [2]. Абайдың тілдік тұлғасын зерттеген Г.Ә.Мұратова қазақ тіл біліміндегі тілдік тұлғаның классикалық үлгісін ұлы Абайдың қазақ әдеби тіліндегі орнын саралау арқылы айқын көруге болатындығын атай келіп, тілдік тұлға мәселесін анықтауда «өзі меңгерген ұлт тілі мен мәдениетін өзгеге таныта отырып, тілді тұтынушы ретінде әрі тілді жасаушы ретінде, тұтастай алғанда тіл тарихына (синхронды, диахронды күйіне), тілдің дамуына қандай үлес қосқанын айқындау мәселесі – тілдік тұлға мәртебесін одан әрі бекіте түсетін немесе оның тағы бір қырын, яғни толыққанды тілдік тұлға болмысын ашатын басты ұстаным болуға тиіс» – деп біледі [3, 11]. Ғалымдардың пікірінен байқанымыздай, тілдік тұлғаны айқындайтын негізгі белгілердің бірі - оның этномәдени немесе ұлттық ерекшелігі. Жеке адамның тілі өздігінен өмір сүрмейді: ол сол ұлтқа жататын, мәдениеті мен дәстүрі ортақ басқа да адамдардың тілі арқылы қалыптасады.

Зерттеушілер тілдік тұлға феноменін әр қырынан қарастырып, өзіндік концепцияларын ұсынды, әсіресе, тілдік тұлғаны топтастырудағы назарға алынуы тиіс критерийлер мәселесі көтерілді. Тілдік тұлғаның категориялық ерекшеліктерін көрсетудегі белгілі бір факторларды ескеру тілдік тұлғаның бірнеше түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Этномәдени сипаты тілдік тұлғаның негізін құрай отырып ұлттық тілдік тұлға, ұлттық емес тілдік тұлға, билингвальді т.б. түсініктерді қалыптастырады. Ю.Н.Караулов, Г.И.Богин сынды ғалымдар тілдік тұлғаның сөйлеу мүмкіндіктеріне байланысты деңгейлік топтастырады: төменгі (семантикалық-құрылымдық) және жоғарғы деңгей (мотивациялық-прагматикалық) [1, 53-61]. С.А.Сухих психолингвистика тұрғысынан мынадай тілдік тұлғаларды бөліп көрсетуді ұсынады: экспонентті, субстанционалды, интенционалды тілдік тұлға. Бірінші

деңгейде коммуниканттың сөйлеу әрекеті белсенді, сендіруге тырысатын, не өз күмәнін көрсететін, нақты фактілерге негізделмеген жалаң сөз болып келсе, екіншісі нақты және өмірлік тәжірибесіне сүйенеді, үшінші деңгей тілдік тұлғаның сөйлеу мақсатын айқындайды [4, 17].

Н.Д.Голев тілдік тұлға типологиясын жасауда оның сөйлеу әрекетіндегі және оған талдау жасау барысындағы нақты бір белгілерінің басымдық танытуын не әлсіз көрінуін ескерген жөн деп санап келесі типтерді атап өтеді: креативті және жинақтаушы мазмұнды және формалды, ономасиологиялық және семасиологиялық, ассоциативті және логика-аналитикалық типтер [5, 16]. В.И.Карасик тілдік тұлға типологиясын жасауда қарым-қатынас ортасының табиғи/жасандылығын тірек етеді. Осылайша ғалым тілдік тұлғаның үш типін көрсетеді: коммуникативті ортасында ана тілін қолдану қалыпты адамдар; басқа тілде қарым-қатынас жасау тән адамдар, мысалы, эмигранттар; басқа тілде белгілі бір мақсатта ғана (мысалы, оқуына байланысты) қолданатын, бірақ бұл қалыпты жағдай болып табылмайтын адамдар тобы [6, 10].

К.Ф.Седовтің пікірінше, тілдік тұлға классификациясын жасаудағы негізі болатын басты фактор ретінде тұлғаның қарым-қатынас кезіндегі стратегиялық таңдауын алып қарауымыз қажет. Осы ой негізінде ғалым тілдік тұлғаның мынадай түрлерін бөліп көрсетеді:

- 1) куртуазды тип; мұндай тілдік тұлға сөйлеу әрекетіндегі семиотикалық деңгейдің жоғары болуымен ерекшеленеді, яғни сөйлеуші әлеуметтік қарым-қатынастың этикеттік формаларын қолдануға бейім келуінен көрінеді;
- 2) рационалды-эвристикалық тип; мұндай тілдік тұлға ақыл мен санаға арқа сүйейді, негативті эмоцияны тура емес, астарлы сөзбен жеткізуге тырысады;
- 3) инвективті тип; бұл типтегі тілдік тұлғада, керісінше, сөйлеу әрекетіндегі семиотикалық деңгей төмен болып келеді, коммуникативті мінез-құлық эмоционалды-биологиялық реакцияның тікелей көрінісі болады [7].

Н. Уәли «Тіл экологиясы» мақаласында тілдік тұлғаны төрт түрге бөліп көрсетеді:

1. әдеби тілді шығармашылық деңгейде тұтынатын тип. Бұлар элитарлық тілдік тұлға.
2. әдеби тілдің ауызша, жазбаша нормаларын сақтай білетін, ара-тұра кодификацияланған нормалардан қате жібетерін, сөйлеу тілі мен кітаби әлеуеті кей тұста айқын аңғара алмайтын мәден –тілдік орташа тип. Сан жағынан да басым осы орташа топ.

3. негізінен әдеби сөйлеу тілін қолданатын, арасында қарапайым сөйлеу тіліне тән элементтерді қосып сөйлейтін тілдік мәдени тип. Сан жағынан да, шамамен, орташа топтан кейінгі тип.

4. қарапайым сөйлеу тілімен сөйлейтін, бейәдеби элементтер мен диалектілерді қолдана білетін тип [8].

Мәтін мен дискурсқа бағытталған зерттеулерде тілдік тұлға теориясындағы маңызды сұрақтардың бірі тілдік тұлғалардың әртүрлі дискурс типтеріндегі коммуникативтік мінез-құлқының ерекшеліктерін қарастыру болып отыр. Мақалада тілдік тұлғаның категориялық және типологиялық ерекшеліктері дискурсивті шарттылыққа ие болады деген тұжырым жасаймыз. Талдау материалы ретінде соңғы кездері тілші ғалымдар ерекше назар аударып жүрген эпистолярлық мәтіндер алынады. Эпистолярлық мәтін - хат, ашықхат, телеграмма формасындағы адресатқа білгілі бір ақпаратты хабарлауға арналған мәтін [9, 628]. Ол хатқа тән тілдік-стильдік ерекшеліктерге ие. Олардың негізгілері ретінде политематика, стандартты құрылым, адресатқа бағыттылығын атай аламыз. Хат Н.А.Ковалева көрсеткендей хат алмасушы тұлғалардың коммуникативті, когнитивті, лингвистикалық және әлеуметтік-мәдени мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін толықтай ашып бере алатын «конвенцияналды контекст» [10].

Ғылымда эпистоляр статусының терминдік атауында айырмашылықтар бар. Зерттеу бағытына байланысты «эпистолярлық жанр», «эпистолярлық стиль», «эпистолярлық дискурс» және «эпистолярлық әдебиет» терминдері қолданылады. О.П.Фесенко «Эпистолярный: жанр, стиль, дискурс» [11, 132] мақаласында эпистолярийді анықтаудың алты түрлі бағытына талдау жасайды: стиль ретінде қарастыру, жанр түрінде қарастыру, әртүрлі стильдер мен жанрлардың біріккен көрінісі тұрғысында, әдебиет пен өмірдің ерекше байланысы ретінде, сөйлеу жанры немесе дискурс ұғымы арқылы түсіндіру. Эпистолярий өзінің тақырыптық, құрылымдық және стилистикалық көптүрлілігімен, тұтас бір мәдени маңызды ерекшеліктердің кешенімен дараланып, жанр, авторлық стиль не белгілі бір дискурс түрі ретінде анықталуы мүмкін. Жанрлық клише ретінде әртүрлі хат түрлерінің құрылымындағы арнайы тілдік формулаларды, мысалы, амандасу, қоштасу т.б. жатқыза аламыз. Эпистолярлық мәтіннің стильдік ерекшелігі оның табиғатынан ауызекі сөйлеу тіліне жақын болып келетіндігіне байланысты. Ауызекі сөйлеу стиліндегі бейресмилік, сөйлеу әрекетінің мәжбүрліксіз өтуі, қарым-қатынастың тұрмыстық бағыттылығы эпистолярлық мәтіндегі эмоционалды лексиканың көптігін,

алдын ала даярлықсыз жазылуын, тосын ойлардың қосындысы болып келуін түсіндіріп береді. Дегенмен жоғарыда көрсеткеніміздей эпистолярлық мәтінге тән басты белгілердің бірі - көпфункционалдылық. Хат мәтіні түрлі салалардағы коммуникациялық міндеттерді атқара алады. Осыған байланысты тек ауызекі сөйлеу стилімен байланысты ғана емес, басқа функционалды стильдер басымдық танытатын (публицистикалық эпистолярный, ғылыми және іскерлік хаттар т.б) эпистолярлық мәтіндер туындайды.

Тіл ғылымында эпистолярлық тілдік тұлға жайлы қарастырғанда, алдымен ақын-жазушылардың, белгілі тұлғалардың эпистолярлық мұрасын зерттеуге көп көңіл бөлінеді. Әсіресе, орыс тіл білімінде бұл салаға байланысты көптеген зерттеу жұмыстарын кездестіре аласыз.

Нақты бір тұлғаның эпистолярлық сфера шеңберіндегі коммуникативті әрекеті зерттелген бұл еңбектерге сүйене отырып, шартты түрде ұлттық, тарихи және дискурсивті инвариант эпистолярлық тілдік тұлға деген жаңа ұғымды аламыз. Е.Г.Зырянова, Э.М.Ножкина сынды ғалымдар оны жеке бөліп қарастыруды жөн санайды, бірақ ғылымда бұл атау нақты термин ретінде бекітілмеген. Бұл типтегі тілдік тұлғаны бөліп қарау эпистолярлық қарым-қатынас аясында автор образының мәтінде көрініс табуына ықпал ететін лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларды зерттеуді қажет етеді. Эпистолярныйдің әртүрлі қарым-қатынас сферасында қызмет атқару ерекшелігіне әсер ететін лингвистикалық факторларға тілдің белгілі бір тарихи кезеңдегі даму жағдайы, мәтіннің тілдік ұйымдастырылуы, мұның өзі автордың тілдік бейнесінің ерекшеліктерімен байланысты. Экстралингвистикалық факторларға коммуникативтік мақсат, коммуниканттардың тұлғалық қасиеттері, олардың өзара арақатынасындағы ерекшеліктер, тақырыптық-жағдаяттық және пресуппозициялық контекст жатады. Бұлар тілден тыс құбылыстар бола отырып, тілдік бірліктердің ұйымдастырылуы мен іріктелуіне әсер етеді, яғни мәтін өзіне тән стильдік белгілерге ие болады. А.В.Курьянович **эпистолярлық тілдік тұлға** ұғымына мынадай анықтама береді: «ЭТТ - айқын түрде көрініс тапқан жанрлық-стильдік ерекшелікке ие, өзіне сәйкес дискурс типінің вербальді ядросы ретінде қарастырылатын, уақыт және кеңістік тұрғысынан адресаттармен қашықтықтан тұлғааралық және әлеуметтік қарым-қатынас орнататын эпистолярлық мәтіндердің, яғни хат түріндегі жазба мәтіндердің авторы (адресанты)» [12, 255].

Ғалымның бұл пікіріне сүйене отырып эпистолярлық тілдік тұлға құрылымында жанрлық, стильдік және дискурстық деңгейлерді бөліп

көрсетуге болады деген тұжырым жасаймыз. Эпистолярлық тілдік тұлға құрылымының бұлайша деңгейлік ұйымдасуы оның коммуникативтік әрекетінің ерекшеліктерін кең ауқымда әлеуметтік-саяси, экономикалық және рухани контексте синхронды, әрі диахронды түрде зерттеуге мүмкіндік береді.

ЭТТ-ның категориялық белгілеріне мыналарды жатқызуға болады:

1. Жеке тұлғалық және нақтылық. Нақты адресанттын тұлғалық қасиеттері, оның физикалық жағдайы, психологиялық хал-ахуалы эпистолярлық коммуникацияның қалай өрбитініне жеткілікті дәрежеде әсер етеді. Хат мәтіні, әдетте, бірінші жақтан баяндалып, оған тұлғалық бағытталған сипат жүктейді, Н.Д.Голев [5] көрсеткендей, хаттарды «антропомәтіндер» қатарына жатқызуға мүмкіндік береді. Эпистолярлық қарым-қатынастың қашықтықтан жүзеге асырылуы хат авторының тікелей қатынастың жоқтығын өзі жайлы ақпаратпен бөлісу арқылы толтыруға деген қажеттілігіне алып келеді. Яғни, хат жазушы тек адресанттың хал-жағдайын сұрап қоймай, бірден, әдеттегі тікелей қарым- қатынаста болатын кері сұрақсыз-ақ өзінің жағдайы, болып жатқан жаңалықтар т.б. туралы ақпараттар бере кетеді.
2. Коммуникативтік құзыреттілік деңгейі. Адресанттың коммуникативтік құзыреттілігі коммуникативтік жағдаят талабына сәйкес белсенді, тұлғалық бағытталған қарым-қатынасты жүзеге асыру мүмкіндігін, коммуникативтік тактика мен стратегияларды мақсатқа сай таңдай білу, берілген жағдайға байланысты өзіндік ой-пікірі бар, әрі әртүрлі психологиялық тип өкілі болуы мүмкін адресантпен сәтті қатынас орната алуқабілетін анықтайды.
3. Нақты бір ғана коммуникация сферасына (ауызша-жазбаша) қатаң түрде бекітілмеуі;
4. Риторикалық шеберлік деңгейі;
5. экстралингвистикалық факторларға тәуелділігі (тарихи контекст, пресуппозициялық фон, нақты адресантқа бағытталу).

Эпистолярлық жанр теориясындағы шешімін табуы тиіс маңызды мәселелердің бірі әртүрлі критерийлер негізінде ЭТТ-ны типтеу сұрағы. Жоғарыда ғалымдардың тілдік тұлғаны түрлі фактілерге сүйене отырып, бірнеше жіктеме жасайтынын айттық, ЭТТ-ны қарастыра отырып А.В.Курьянович [12, 258] оны негізгі екі типке: нақты және модель тілдік тұлғаға ажыратады.

Бірінші жағдайда нақты адресанттың эпистолярлық идиостили эпистолярлық узуспен салыстыра зерттеледі. Эпистолярлық коммуниканттарға жеке тұлғалық сипат тән екендігін айтқан едік.

Осылайша әрбір ЭТТ-ның тілдік әрекеті оның тілдік санасы және тұлғалық қасиеттерімен тікелей байланыста болып, өзіндік риторикалық ұйымдасуымен, өзгеше коммуникативтік құрылымымен ерекшеленеді. Дегенмен, әрбір нақты эпистолярлық қарым-қатынас жағдайында қарым-қатынас мүшелері ұлттық қарым-қатынас нормалары негізіндегі жалпы ережелерге бағынады. Эпистолярлық коммуникацияға түсе отырып әр адресанттың белгілі бір жеке авторлық ерекшеліктері, хат жазудағы өзіндік "қолтаңбасы" қалыптасады. Бұл ерекшеліктерді ақын- жазушылардың эпистолярлық мұрасын зерттеу кезінде көруге болады: жиі қолданылатын тілдік оралымдар, окказионализмдер т.б.

Үлгі ретінде халық қаһарманы, даңқты қолбасшы, жазушы Бауыржан Момышұлының хаттарын [13] қарастырып көрейік. Батырдың өзі жауынгерлік хаттары туралы «соғыста жүріп, мәнерлі, әрі жоғары талғампаздықпен, дипломатиялықпен сөйлеуден аластап қалған, сондықтан біршама дөрекі келетін солдаттың тілі»-мен жазылғандығы жайлы айтады. Дегенмен сөз шеберінің әрбір хатынан қос тілді де (қазақ, орыс) жетік меңгеріп, жоғары деңгейде қолдана алатынын көреміз. Ойын көркем тілмен жеткізе біліп, әдеби тілді шығармашылық деңгейде тұтынатын жазушының тілдік тұлғасын жоғарыдағы Н.Уәлидің жіктемесі бойынша 1-типке - элитарлық тілдік тұлға тобына жатқызамыз. Қазақ тілінде жазылған хаттарында мақал-мәтел, афоризмдерді жиі қолданады: «Жаман достан жақсы дұшпан артық», «Жігіттер, араз арзан, достық қымбат» т.б. Екінші тіркесте Абай өлеңінен алынған белгілі «Жігіттер, ойын - арзан, күлкі – қымбат» афоризмінің құрамындағы сөздер ауыстырыла қолданған окказионалды тіркес. Мақал-мәтел, афоризм, тұрақты тіркестердің нормадан мақсатты ауытқуы ақын- жазушылар тілінде жиі кездесетін құбылыс.

Жазушы хаттарынан әскери адамға тән тік мінезді, батылдық пен нақтылықты көреміз. Бұл хаттардағы сөйлем құрылысының көбінебұйрық райында келуінен, қысқа сөйлемдерден аңғарамыз: Мәлік Ғабдуллиннің «За нами Москва» шығармасына байланысты сын хатына «Асығыстық, шала-шарпы ойларың өзінді кейін ұялтып жүрмесін. Менің көргенімді «көрдім» деп жағаласпағын. Пікіріңді ауызекі көзбе-көз айтқын,» - деп жауап береді. Мұхтар Әуезовтің «Намыс гвардиясы» пьесасына байланысты «Шығармадағы шындық қайда, сізге бұлай жазу жараспайды,» - деп ашық ой білдіреді. «Мен сізді әдебиеттің полковнигі деп жүрсем, сіздің мына шығармаңызға қарап ол ойымнан айныған сыңайлымын... Шығарманың кемшіліктерін көрсетіп өзіңізге қайтарып отырмын, егер сіз біз секілді лейтенанттардың пікірін қабыл алсаңыз,» -

деген жолдар оның ұлы жазушының шығармасын сынап отырып, оған деген зор құрметін де көрсетеді. Өзі әйгілі дивизияда батальон командирі бола тұра Әуезовті сөз өнерінің полковнигіне теңеп, ал өзін болса жай лейтенант санап әскери терминдерді әдебиет саласына байланысты ұтымды қолданады. Сондай-ақ Б.Момышұлы хаттарынан, әсіресе інісіндей болған Мәлік Ғабдуллинге жазған хаттарынан ағалық қамқорлық бірден байқалады. «Қарағым, қара тентегім –Мәлігім!» деп еркелете жауап жазған хаттары соған дәлел.

Қос тілде қалам тартқан жазушының қазақ тіліндегі хаттарында әдеби және әскери терминдерді орысша қолданса («Прием автора, методология, решение проблемных вопросов, тағы басқа нәрселерге қалайынша араласуға болады? Видение мира деген нәрсені жазушыға табиғат қана береді емес пе?»), енді орысша жазбаларында қазақ мақал-мәтелдерін жиі мысал ететінін байқаймыз («Опыт убедил меня, что әдіссіздік -әлсіздік, ептілікте –ерлік», «Сөз тапқанға қолқа жоқ. Бәдік айтыс - есть состязание быстрого мышления и остроумия»).

Жоғарыда эпистолярлық мәтіннің стильдік ерекшелігіне тоқталып, оның табиғаты хаттың жазылу мақсатына сай әртүрлі функционалды стильдерге жақын болуы мүмкін екендігін айттық. Жазушының эпистолярлық мұрасында стильдерді ауыстыра қолдану тәсілі кең қолданыс тапқан. Мысалы, Қазақ ССР Коммунистік Партиясының хатшысы М.Әбдіхалықовқа жазған хатынан тіл мәселесіне байланысты мәселелер көтеріліп, негізінен ресми стильде жазылғанымен, елдегі тіл жағдайын өзінің өмірлік тәжірибесінде орын алған жағдайлармен дәйектеуінен ауызекі стильге тән белгілерді, өлең сөздерді мысал етуінен көркем әдебиет стилін көре аламыз.

Эпистолярлық тілдік тұлға мәселесін қарастырғанда тіпті бір автордың хаттарының адресат өзгешелігіне байланысты тақырыптық, стильдік ерекшелікке ие болатынын қайталап айтқымыз келеді. Себебі хатты жазушы үнемі адресаттың тұлғасы, ой-өрісі, көзқарастарымен санасып, оған деген қатынасын білдіреді. Қорытындылай келе, эпистолярлық тілдік тұлғаның өзінің барлық құрылымдық деңгейінде (жанрлық, стильдік, дискурстік) көрініс табатын категориялық және типологиялық ерекшеліктерін анықтауға байланысты туындайтын сұрақтар қазіргі дискурс теориясының, лингвоперсонология, мәтінтану, функционалды және коммуникативті стилистика аясында зерттелуді қажет ететін маңызды бағыттардың бірі деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. — М., 1987.
- 2 Қожахметова Ф.Б. Тұрмағамбет Ізтілеуов тілдік тұлғасының дискурстық сипаты //Фил. ғыл. канд. дисс. — Алматы, 2004. — 124 б
- 3 Мұратова Г.Ә. Абайдың тілдік тұлғасы: дискурстық талдау мен концептуалды жүйесі // Фил. ғыл. докт. автореф. — Алматы, 2009. — 56 б.
- 4 Сухих С.А. Прагмалингвистическое измерение коммуникативного процесса: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Краснодар: Изд-во КубГУ, 1998. 29 с.
- 5 Голев Н.Д. Языковая личность и антропотекст в лингвистике и лингводидактике (типологический аспект) // Русский язык: исторические судьбы и современность: II Междунар. конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы. М.: МГУ, 2004. С. 15-16.
- 6 Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
- 7 Седов К.Ф. Речевое поведение и типы языковой личности // Культурно-речевая ситуация в современной России. Екатеринбург, 2000.
- 8 Уәли Н. Тіл экологиясы // Ана тілі. — 2009. — №8 (949)
- 9 Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М.Н. Кожинной; члены редколлегии: Е.А. Баженова, М.П. Котюрова, А.П. Сковородников.— 2-е изд., испр. и доп. — М.: Флинта: Наука, 2006
- 10 Ковалёва Н.А. Русское частное письмо XIX в.: Коммуникация, жанр, речевая структура. Дис д-ра филол. наук. М., 2002.
- 11 Фесенко О.П. Эпистолярный: жанр, стиль, дискурс // Вестник ЧелГУ 2008. №23.
- 12 Курьянович А.В. Эпистолярная языковая личность: к вопросу определения категориальных и типологических черт // Сибирский филологический журнал. 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/epistolynaya-yazykovaya-lichnost-k-vopr-u-opredeleniya-kategorialnychert>
- 13 Момышұлы Б. Қазақ халқының қаһарман перзенті, жазушы Бауыржан Момышұлына арналады / Құраст. Н.Қ.Қосаева. - Алматы: Орталық ғылыми кітапхана, - 2011. - 380б.

References

1. Karaulov İu.N. Ruski iazyk i iazykovaia lichnost'. — M., 1987.
2. Qojahmetova F.B. Tırmağambet İztileuov tıldık tılğasynyñ diskurstyq sipaty // Fil. ğyl. kand. diss. — Almaty, 2004. — 124 b
3. Mūratorova G.Ä. Abaidyñ tıldık tılğasy: diskurstyq taldau men konseptualdy jüiesi // Fil. ğyl. dokt. avtoref. — Almaty, 2009. — 56 b.
4. Suhii S.A. Pragmalingvisticheskoe izmerenie komunikativnogo prosesa: avtoref. dis.... d-ra filol. nauk. Krasnodar: İzd-vo KubGU, 1998. 29 s.
5. Golev N.D. İazykovaia lichnost' i antropotekst v lingvistike i lingvodidaktike (tipologicheski aspekt) // Ruski iazyk: istoricheskie südbi i sovremenost': II Mejdunar. kongres issledovatelei ruskogo iazyka: Trudy i materialy. M.: MGU, 2004. S. 15-16.
6. Karasik V.İ. İazykovoi krug: lichnost', konsepty, diskurs. Volgograd: Peremena, 2002. 477 s.
7. Sedov K.F. Rechevoe povedenie i tipy iazykovoi lichnosti // Kılturno-rechevaia situasia v sovremennoi Rosii. Ekaterinburg, 2000.
8. Uäli N. Tıl ekologiasy // Ana tılı. — 2009. — №8 (949)
9. Stilisticheski ensiklopedicheski slovär ruskogo iazyka / pod. red. M.N. Kojinoi; chleny redkollegii: E.A. Bajenova, M.P. Kotırova, A.P. Skovorodnikov.— 2-e izd., ispr. i dop. — M.: Flinta: Nauka, 2006
10. Kovalöva N.A. Ruskoe chastnoe pismo XIX v.: Komunikasia, janr, rechevaia struktura. Dis d-ra filol. nauk. M., 2002.
11. Fesenko O.P. Epistoläri: janr, stil, diskurs // Vestnik ChelGU 2008. №23.
12. Küränovich A.V. Epistolärnaia iazykovaia lichnost': k voprosu opredelenia kategoriälnyh i tipologicheskikh chert // Sibirski filologicheski jurnal 2014. №4.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/epistolynaya-yazykovaya-lichnost-k-voprou-opredeleniya-kategorialnchert>
13. Momışüly B. Qazaq halqynyñ qaharman perzentı, jazuşı Bauyrjan Momışülyna arnalady / Qırast. N.Q.Qosaeva. - Almaty: Ortalyq ğylymi kıtaphana, - 2011. - 380b.

M.S.Zholshaeva¹, Zh.A.Baltamuratova²

¹SDU University, Kaskelen, Kazakhstan

² “Qazbilim” National School Lyceum

EPISTOLARY LINGUISTIC PERSONA: CATEGORICAL AND TYPOLOGICAL DIFFERENCES.

Abstract. . The article deals with issues related to the term-status of the phrase «epistolary linguistic personality», which is used in linguistic research in recent years. The original concepts of scientists in the study of the phenomenon of linguistic personality are compared, including various criteria taken into account in the typology of linguistic personality, their views on the grouping of linguistic personality in relation to the fields of linguistic science. The analysis of linguistic and extralinguistic factors taken into account when considering ETT, the image of the author within the framework of epistolary communication and the features of his linguistic expression in the text is carried out. Based on the definition given by A.V.Kuryanovich of the epistolary linguistic personality, categorical and typological features of the epistolary linguistic personality are determined. The material for the analysis was the letters of the national hero, writer Bauyrzhan Momyshuly to M.Gabdullin, M.Auezov, M.Abdikhalykov.

Keywords: epistolary texts, linguistic personality, typology of linguistic personality, epistolary linguistic personality.

М.С.Жолшаева¹, Ж.А.Балтамуратова²

¹SDU University, Каскелен, Казахстан

²Национальная школа-лицей «Qazbilim»

*e-mail: 211301024@stu.sdu.edu.kz

ЭПИСТАЛЯРНАЯ ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ: КАТЕГОРИЧЕСКОЕ И ТИПОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗЛИЧИЕ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с термино-статусом словосочетания «эпистолярная языковая личность», которое используется в лингвистических исследованиях последних лет. Сопоставлены оригинальные концепции ученых при изучении феномена языковой личности, в том числе различные критерии, учитываемые в типологии языковой личности, их взгляды на группировку языковой личности применительно к областям лингвистической науки. Проводится анализ языковых и экстралингвистических факторов, учитываемых при рассмотрении ЭТТ, образа автора в рамках эпистолярного общения и особенностей его языкового выражения в тексте. Исходя из определения, данного А. В. Курьяновичем эпистолярной языковой личности, определяются категориальные и типологические особенности эпистолярной языковой личности. Материалом для анализа послужили письма народного

героя, писателя Бауыржана Момышулы к М.Габдулину, М.Ауэзову, М.Абдихалыкову.

Ключевые слова: эпистолярный текст, языковая личность, типология языковой личности, эпистолярная языковая личность.

Келін түсті 21 Сәуір 2023